

ЛИЧЕТО ЛЕКЕИКОТО НА ПОЛСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Б

БАЛАДИ И РОМАНСИ (BALLADY I ROMANSE)

Поетически цикъл от Адам Мицкевич, отпечатан в първия том на двутомника *Поезия* (Вилно, 1822). С него се поставя началото на романтизма в полската литература. Съдържа програмната балада *Романтичност*, както и баладите *Свитеж*, *Свитежанка*, *Рибка*, *Завръщането на бащата*, *Това обичам*, *Лилии*, *Тримата Будрисовци*, *Алпухара* и др. Вдъхновен от народното творчество, отрекъл се от хладината на псевдокласицизма, Мицкевич създава поетически бисери, в които човешките страсти и копнежи са обвити в една красива тайнственост, разпалваща въображението на читателя. Оттук нататък полската поезия тръгва по нов път и изиграва огромна роля за възраждането на националния дух. Романтизмът като течение влияе по-късно на цялата полска поезия.

Първите преводи у нас са на Иван Вазов и Дора Габе.

*Свърши се... Паднаха села и градища,
и маври паднаха с позор.
Едната Гренада се още не вдава,
но вътре в Гренада е мор.*

Това е началото на *Алпухара* в превод на Иван Вазов. А Дора Габе превежда първата строфа на *Тримата Будрисовци* ето така:

*Викна трима юнака, трима сина литвака
старий Будрис на двора и рече:
„Три седла пригответе и коне изведете,
и наострете три меча.“*

Баладите на Мицкевич толкова се харесват на поляците, че предизвикват истинска баладомания. В цялостния си вид са преведени – още навремето – на немски, руски и чешки. Имаме ги и на български в недотам сполучливи интерпретации на различни преводачи от петдесетте години на миналия век (Адам Мицкевич, *Избрани произведения*, „Народна култура“, 1955).

БАЛАДИНА (BALLADYNA)

Един от многото литературни митове на полския романтизъм. Трагедията *Баладина* на Юлиуш Словацки е написана през 1834 г. в Швейцария, а е издадена в Париж през 1839 г.

Аз се срещнах с нея в началото на седемдесетте години на миналия век – чрез нашумялата постановка на големия актьор и режисьор Адам Ханушкевич на сцената на Театър Народови във Варшава. Публиката беше стресната от модерната трактовка на тази драма в шекспировски и баладичен дух: през цялата зала минаваше стръмен дървен подиум, по който със страхотен шум се появяваше на мощен мотоциклет „Хонда“ нимфата Гоплана, владетелка на езерото Гопло.

На брега на това езеро в легендарни времена, когато се заражда полската държава, се развива действието на трагедията. Фантастичните герои се намесват в съдбата на реалните. Двигател на действието е борбата за власт. В едно свособразно „състезание“ по бране на малини трябва да се реши коя от двете сестри ще стане жена на граф Киркор. Баладина убива своята по-малка сестра Алина, която е влюбена в графа и е истинската победителка в малинобера. Чрез подлост и насилие Баладина се добира до короната. Но в деня на коронацията загива, поразена от гръм.

Драма на властта. Драма, напомняща мрачния ужас на *Макбет* и страданията на крал Лир. Трагедия на жена от простолюдието, обзета от амбицията на всяка цена да завладее короната и да подчини всички край себе си. Словацки изявява своето стихотворно майсторство, като си служи с разнообразна строфика и изгражда психологически правдиви и впечатляващи образи. *Баладина* е едно от най-известните произведения на великия полски поет от ранния му период. Мотивът „брание на малини“ ще се появява по-сетне в други творби на полската литература.

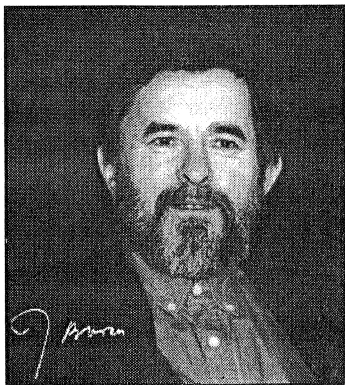
Пиесата е преведена на български от Стоян Бакърджиев, един скромнен човек от Пазарджик, когото познавах като неуморим преводач предимно от испански. Той е превел и други пиеси на Словацки, издадени от „Народна култура“ през 1982 г.

БАРАН ЮЗЕФ (BARAN JÓZEF)

Роден на 17 януари 1947 година в Боженчин (Югоизточна Полша).

Първата ми среща с поезията на Юзеф Баран стана чрез преводите на Здравко Кисъов в антологията *Химн на ръката* (1980). Направи ми впечатление конфликтът между селската идилия и градската цивилизация. Подобни мотиви се появяваха тогава и в моите стихове. Оказа се, че и той като мене е роден на село и идва в града твърде млад. Учил е в минен техникум, работил е като миньор, а след като завършва полска филология, известно време е учител на село. После се установява в

Краков, където работи в различни редакции. Първата му стихосбирка – *Нашите най-открити разговори* (*Nasze najszersze rozmowy*, 1974), прави впечатление с умението да се предаде с лирически средства търсенето на собствената идентичност. За нея младият поет получава наградата „Анджей Бурса“. Следват редица поетични книги, донесли нови награди на своя автор и утвърдили името му на искрен поет, който се вълнува от моралните конфликти на съвременната цивилизация. Лирическият субект на тази поезия е раздвоен между селското си минало, донякъде идеализирано, и опасностите, които заплашват градския човек, откъснат от естествения начин на живот сред природата. Отчуждението между хората е една от темите.

ПИСМО ДО ЖЕНА МИ, ЖИВЕЕЩА В СЪЩАТА СТАЯ

*Обаждам ти се с писмо,
защото отдавна
не сме се виждали
в това наше всекидневно
гледане себе си
зад семейната маса.*

*Обаждам ти се с писмо,
защото отдавна
не се чуваме,
разговаряйки непрекъснато със себе си
чрез този повреден съпружески телефон.*

*Обаждам ти се с писмо,
седейки срещу теб на масата
в далечния Сибир на сърцето.*

*Даже не предполагаш
колко много се промених
през цялото това време.
Ще трябва всичко да ти опиша,
то ще бъде много дълго писмо.*

*Само че какъв е наистина
твоят сегашен адрес –
пак не мога да си го спомня
и навярно отново
ще пусна писмото направо
в пощенската кутия на печката.*

Превод: Здравко Кисьов

В по-новите си стихове Юзеф Баран стига до екзистенциалните човешки проблеми и ги определя по прост, но метафоричен начин. Малък пример в това отношение е стихотворението *Последен скок* (в мой превод):

*умирането е само падане
от монблан на тялото*

*скок за ВСИЧКО
в алчната бездна на нищото*

*с вярата, че след
барьерата на съществуването*

*ще се отвори сам
парашутът на душата*

Деликатната ирония и прозрачността на метафорите придават топлота на тази поезия. За нея са писали добри думи такива авторитетни критици като Артур Сандауер и Йежи Квятковски. Стиховете на Юзеф Баран – този съдържан поет, неучастващ в никакви групи, напишеш никакви програми, – са превеждани на арабски, български, руски, немски, шведски, чешки и други езици.

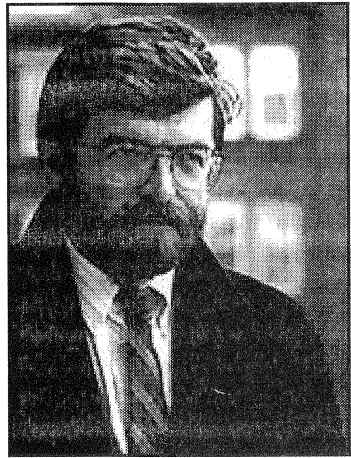
Най-новата книга на Баран – *Концерт за носорог. Дневник на поета от*

прелома на вековете (Koncert dla nosorożca. Dziennik poety z przełomu wieków, 2005), също е направила силно впечатление с оригиналния поглед на автора върху живота в Полша на границата между двата века, с отношението му към някои от най-известните съвременни полски поети (Чеслав Милош, Вислава Шимборска) и прозаисти (Ришард Капушчински).

БАРАНЧАК СТАНИСЛАВ (BARANCZAK STANISŁAW)

Роден на 13 ноември 1946 година в Познан.

През седемдесетте години Пловдив и Познан бяха побратимени градове. Това беше повод при своите преводачески командировки в Полша да включвам в програмата си и срещи с познанските писатели. Те се събираха в къщата на писателското дружество, където на чаша кафе или чай дълго разговаряхме за новите им книги, за техните пловдивски приятели. Ришард Данецки, поет на любовта и виното, редовно изпращаше поздравии на Киркор Папазян. Никос Хаджиниколау ми четеше свои преводи на български поети. Никос е грък, живял известно време в България, оженил се после за полякиня и останал в Познан като зет и преподавател по литература. Тогава се запознах и с Йежи Манковски, чийто роман *Най-красиво умира клонът* по-късно преведох и публикувах в издателство „Христо Г. Данов“. Накратко: сред писателите в Познан аз вече бях „свой човек“ и те ми даваха стихове и разкази, които превеждах и представях в списание „Тракия“ или вестник „Комсомолска искра“ – Пловдив.

Но на тези срещи никога не идваше Станислав Баранчак, млад поет, когото аз много ценях, поет, чиито стихове вече бях превел за антологията *Химн на ръката* (подготвяна от издателство „Народна младеж“, но все още неиздадена). Понеже ми се искаше да се запозная с него и да му покажа преводите си, аз настоях за среща. Но вместо да дойде в седалището на дружеството, той ме покани – чрез секретарката Мариша – в своя дом. Тогава бях с Ваня, жена ми, и двамата отидохме на посочения адрес. Посрещна ни усмихнато момче с кестенява брада, с неизменните дънки, с неизменната славянска сърдечност. „Сташек – представи се той. – А това е Аня, жена ми.“ Запознахме се и веднага си заговорихме на ти. Разликата във възрастта ни е незначителна.

Трудно ми е, разбира се, да си спомня след толкова години какво точно сме си говорили. Но най-важното от неговите думи беше: трудно се диша

тук, цензурата спира почти всичко, аз и моите приятели сме вътрешни емигранти, какво правим още тук, на какво се надяваме... Аз още вярвах, че социализмът може да се поправи, да се облагороди, затова му възразявах: поетът трябва да остане в родината си, при народа си в добро и в зло, историята си знае работата, тя ще поправи извращенията, които са резултат от субективните недостатъци на отделни хора... А той: субективни недостатъци на хора, които имат власт, оръжие, затвори... А ние имаме само метафори, осакатени от цензурата.

Аня беше сготвила някакво ястие в български гювечета, които купила наскоро от магазин „Цепелия“ (за национални сувенири). След полската водка отпивахме от бялото вино¹ българско („Чудехме се с Аня какво ще ви хареса и затова са тези български елементи във вечерята.“). И двамата бяха сърдечни, откровени. Еднакво разочаровани, еднакво непримирими. Не се страхуваха да говорят, каквото мислят.

Стиховете на Сташек в мой превод бяха спрени от литературните „чиновници“ (Норвид) и заедно с творбите на такива ярки млади (тогава) поети от новото поколение, от така наречената „Нова вълна“, като Ришард Криницки, Юлиан Корнхаузер и Ева Липска отсъстват от българската антология. Запазил съм онези преводи и сега предлагам два от тях въпреки усещането, че те са може би несвършени.

С ЛИЦЕ В ТРЕВАТА

*С лице в тревата; с лице в лицето,
което съм изгубил, и с очи в очите,
захвърлени от мен непредпазливо
към огледалата и паважа; не са ли
гъвките щикове предишни мои
коси или предишен
език, сега изсъхнал, остър, чужд
и побелял от прах; не са ли
късчета сребро, които ще заля
с разтопеното стъкло на сълзите,
за да си върна пак лицето
в ново огледало; с лице в тревата,
с коси сред класовете,
с уста в изсъхнали бодили,
а не в опръскания с кръв паваж,
не в плоското огледало;
а във вдлъбнатата гипсова маска,
направена за мене от земята
в деня на моето завръщане.*

ПОПЪЛНЕТЕ ЧЕТЛИВО

Роден ли сте (да, не; ненужното да се зачертае);
 Защо „да“ (да се мотивира);
 Къде, кога, защо, за кого живеете?
 С кого се среща мозъчната ви кора?
 Ударите на пулса в минута? А на съдбата?
 Роднини зад границата на кожата (да, не)?
 Защо „не“? (да се мотивира)
 Имате ли контакти с духа на епохата (да, не)?
 Пишете ли писма до себе си (да, не)?
 Храните ли симпатии
 и с какво ги храните? Откъде
 вземате средства за издържане
 в усмирителната риза? Притежавате ли
 недвижими имоти от постоянен страх?
 Какви чужди езици
 и тела владеете? Ордени, награди,
 порицания (да, не); защо „не“?

През 1981 г. Станислав Баранчак вече беше в САЩ. Той знаеше английски. Завършил полска филология в Познанския университет „Адам Мицкевич“, той имаше сериозни научни интереси. След като емигрирал, започнал работа като университетски преподавател в Харвард.

Сега литературните енциклопедии го определят като поет, критик, литературовед, преводач. Преди да емигрира, Баранчак е бил член на редколегията на „Нурт“ – месечно обществено-културно списание („Nurt“, бълг. „Течение“), сътрудник на сп. „Студент“ („Student“), по-късно на емиграционното сп. „Зешити Литерацке“ („Zeszyty Literackie“, бълг. „Литературни тетрадки“). През 1976 г. става един от основателите на Комитета за защита на работниците (KOR). От 1976 до 1980 г. е репресиран, уволнен от работа и има официална забрана да се публикуват негови творби.

Издал е следните поетични книги: *Пластична операция* (*Korekta twarzy*, 1968), *На един дъх* (*Jednym tchem*, 1970), *Сутрешни новини* (*Dziennik poranny*, 1972), *Изкуствено дишане* (*Sztuczne oddychanie*, 1974), *Аз зная, че това е несправедливо* (*Ja wiem, że to niesłuszne*, 1977), *Триптих от бетон, умора и сняг* (*Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, 1980), *Зимно пътуване* (*Podróż zimowa*, 1994) и др. За стихосбирката *Хирургическа точност* (*Chirurgiczna precyzja*, 1998) Баранчак получава наградата „Нике“. Освен това е автор на много литературнокритически и есеистични книги. Високо цени поезията на Збигнев Херберт и дава израз на това чрез книгата си *Беглецът от утопията. За поезията на Збигнев Херберт* (*Uciekinier z utopii. O poezji Zbigniewa Herberta*, 1984).

Превежда от английски и неговите преводи са признати за много добри.

Превел е драми на Шекспир (*Хамлет, Ромео и Жулиета, Крал Лир, Макбет* и др.), както и много американски поети.

Станислав Баранчак е поет на моралното безпокойство. Той притежава способността да вижда истината и да се възмушава, да осъжда обществените неправди.

Истината за действителността в социалистическа Полша се прикриваше зад езиковите шаблони на официалната пропаганда. Затова Баранчак и някои други поети от неговото поколение си служеха с иронизиране на она мъртъв език, който беше създаден, сякаш за да могат тогавашните „пропагандисти“ да говорят, без да казват нищо. Оттам води началото си така наречената „филологическа поезия“. Тя се превърна в средство за осмиване на лицемерието в обществото.

ПРОТОКОЛ

*Давайки си сметка
за собствената вина, без всякакво съмнение
(ръкопляскания)
доказана от преждеговорившите, бих искал
да заявя за оправдание, въпреки (възглас: браво!)
че такова нарушение на всякакви норми
не може да бъде (ръкопляскания) оправдано,
че съм се родил действително, но
не по собствена воля и без лоши намерения;
тази простъпка ми тежеше (смях, аплодисменти)
дълги години; както правилно беше подчертано
по време на дискусиата, аз не съумях да
(ръкопляскания) си направя съответните изводи
и се стараех да залича следите на своята постъпка,
но след (иронично съскане) дълбок и искрен
размисъл върху своята досегашна
позиция, желая решително да се разгранича
от нея и да помоля (смях)
да ми се даде още един
шанс (ръкопляскания,
преминаващи в овации).*

(Из *На един дъх*, 1970)

В последните години поезията на Баранчак става все по-мъдра, философска, без да губи своята обществена ангажираност. Той започна да си служи с формите на класическия стих, които му дават възможност да изрази хармоничното световъзприемане, присъщо на по-зрялата възраст. В съчетание с богатата култура, с интелектуалния опит големият поетически талант на Баранчак сигурно ще роди постижения на световно ниво.

Иван ВЪЛЕВ